

Дука Т.М.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач
кафедри психолого-педагогічної,
превентивної та інклюзивної освіти
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ВПЛИВ КАЗКИ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті досліджено проблему читання дитячої літератури як важливого засобу виховного впливу на особистість дитини-дошкільника. Здійснено спробу висвітлення значення казки у розвитку психоемоційної сфери дошкільників. Проаналізовано сутність народних та літературних казок. Розкрито роль казки у формуванні позитивного світосприйняття у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: діти дошкільного віку, дитяча художня література, народна казка, літературна казка.

Аннотация. В статье исследована проблема чтения детской литературы как важного средства воспитательного воздействия на личность ребенка-дошкольника. Предпринята попытка освещения значения сказки в развитии психоемоциональной сферы дошкольников. Проанализирована сущность народных и литературных сказок. Раскрыта роль сказки в формировании позитивного мировоззрения у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: В статье исследована проблема чтения детской литературы как важного средства воспитательного воздействия на личность ребенка-дошкольника. Предпринята попытка освещения значения сказки в развитии психоемоциональной сферы дошкольников. Проанализирована сущность народных и литературных сказок. Раскрыта роль сказки в формировании позитивного мировоззрения у детей дошкольного возраста.

Annotation. The article analyzes the problem of reading children's literature as an important means of educational influence on the individual child preschooler. Attempted to highlight important tale of psycho-emotional sphere of preschool children. The essence of folk and author tales. The role of tales in promoting a positive outlook in preschool children.

Keywords: preschool children, children's literature, folk tales, fairy tale author.

Постановка проблеми. В останні роки втрачається усвідомлення пріоритетної ролі художньої літератури в людському житті та спостерігається падіння інтересу до читання загалом. Знижується участь батьків у залученні дитини до читання, яке замінюється переглядом телепередач, комп'ютерними іграми та активним користуванням інтернет-ресурсами. Саме тому нині гостро постає проблема формування в батьків та дітей інтересу до читання художніх творів, початкових уявлень про роль художньої літератури в житті людини, уміння проникати у світ незвіданого, неймовірного, фантастичного, – у світ казки.

Мова казки для дітей дошкільного віку проста та доступна, сюжети загадково-неймовірні та зрозумілі дітям, що сприяє розвитку усіх психічних процесів. Герої казок доступні дитячій уяві та мисленню.

Залежно від типу казки, сюжету, головних героїв у дітей формуються моральні поняття та цінності, через процес ототожнення себе з позитивними героями. Саме казка показує дітям, що добрим бути краще, ніж поганим, що треба прагнути робити добрі вчинки. Разом з тим казка розкриває риси та характерні ознаки негативних героїв, тому завдання батьків та педагогів правильно зосереджувати увагу на характеристиці негативних героїв і пояснювати дітям, чому саме вони негативні.

Аналіз наукових джерел. Художня література використовується як засіб розвитку людяності, гуманних почуттів особистості: добра, справедливості, почуття обов'язку. Класик педагогічної думки К. Ушинський наголошував на значенні розвитку та виховання дитини

засобами слова: «дитина, вивчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами, бо п'є духовну силу з рідних грудей рідної мови. Зовсім не байдуже для духовного розвитку дитини, якою мовою вона говорить у дитячі роки» [4]. О. Хролець зазначає, що дитяча література забезпечує перехід гуманістично-ціннісних орієнтацій у внутрішнє надбання особистості [4]. На думку М. Машовець «багатоаспектність проблеми формування кола дитячого читання свідчить про необхідність дорослим (батькам і вихователям) бути грамотними читачами, вміти оцінювати художні твори з точки зору педагогічної вартості, знати критерії їх відбору. Адже дитина дошкільного віку опановує літературу з допомогою дорослого. Тому головне завдання дорослого полягає в умілому поєднанні власних літературних смаків із бажанням дитини, її потребами і інтересами. Вся ця копітка робота допоможе в накопиченні читацького досвіду дитини, формуванні загальної та, зокрема, читацької культури особистості» [4]. Художні твори, відмічає М. Самохін – це інструментальний засіб, необхідний для здійснення освітніх цілей [5, с. 9]. Проте Л. Кіліченко зауважує «...помилково вважати дитячу книгу ілюстрацією тільки певних положень педагогіки, морально-етичних сентенцій» [2, с. 10]. Література для дітей, як специфічна частина всієї літератури виникла на «стиках мистецтва, педагогіки. психології», тому література для дітей – це мистецьке явище [2, с. 10].

Слід зазначити, що серед найсприятливіших засобів слова науковці виокремлюють казку як важливий інструмент у духовному розвитку та вихованні дітей.

Науковці (В. Гнатюк, Л. Дунаєвська, З. Лановик, С. Садовенко, Н. Сивачук, Г. Сухобрус та ін.) зазначають, що завдяки казці діти пізнають світ не тільки розумом, а й серцем, відгукуються на події та явища оточуючого світу, вправляються у висловлюванні власного ставлення до добра і зла. Казка може допомогти подолати негативні якості дитини,

формувати позитивні основи поведінки, спілкування, співіснування в соціумі.

Слід наголосити, що фундатор концепції національної дошкільної освіти С. Русова у праці «В оборону казки» зазначала: «казка й дитина щось таке споріднене..., бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму» [6, с. 93]. На думку Н. Сивачук «казка – поняття видове, оскільки об'єднує декілька жанрів: про тварин, чарівні і побутові, між якими часом важко провести чітку межу, оскільки їх сюжети здатні змінювати свою жанрову залежність» [10, с. 3]. М. Кучинський визначає, що казка – це «епічні оповідання героїко-фантастичного, алегоричного або соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних або сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодій» [3].

Мета дослідження. В статті здійснено спробу дослідження проблеми читання дитячої літератури як важливого засобу виховного впливу на особистість дитини-дошкільника, висвітлення значення казки у розвитку психоемоційної сфери дошкільників, аналізу сутності народних та авторських казок, розкриття ролі казки у формуванні позитивного світосприйняття у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. В чарівний світ казок дитина потрапляє майже відразу після свого народження: їх читають батьки, бабусі, дідусі. Самостійно діти починають цікавитися казками вже на першому-другому році життя. Казки є першим знайомством дітей з чарівним та неосяжним світом літератури, світом людських взаємин та соціумом.

Термін «казка» вперше зустрічається в XVII ст. та об'єднує ті види усної народної прози, для яких характерною є поетична вигадка [5, с. 22].

Першу згадку про казки у пам'ятках писемності дослідники відносять до 1649 р. – періоду датування грамоти Верховоторського воеводи Рафа Всеволожського, в якій зазначається, що осуд отримують

люди, які «...сказки сказывают небывалые...» [7]. До середини ХІХ ст. термін «казка» використовували у різних значеннях: списки населення, показання в суді, звіти та літературні прозові чи віршовані фольклорні твори (билини) [5, с. 22].

На думку науковців (С. Русова, К. Ушинський, Л. Дунаєвська, О. Монке та ін.) казка є необхідним етапом психічного розвитку дитини, як і дитячі ігри. Тому відсторонити дитину від сприйняття казок не можливо.

Психологи (Л. Божович, Д. Ельконін, О. Кононко, С. Ладивір Б. Теплов, Д. Флейвелл та ін.) зазначають, що знайомство дітей з казками допомагає їм більш доступно зрозуміти оточуючу реальність, адже всі казки побудовані на основі взаємин між людьми. Мова казок є зрозумілою та простою для дітей, які в перші роки життя ще не здатні самостійно логічно мислити, а казка не створює надмірних логічних навантажень на дитину. Слід зазначити, що діти не люблять прямих вказівок, правил та настанов, тому казкою інколи можна допомогти у виборі необхідних дій [7, с. 26].

Читання та переказ казки сприяє розвитку фантазії, пам'яті, мислення та збагачує мовлення дитини та її творчий потенціал.

Очевидно, казка, як і будь-який художній твір має своєрідність жанру – щасливий кінець, який формує у дітей дошкільного віку оптимізм, впевненість у подоланні будь-яких життєвих труднощів.

Вперше українські народні казки упорядкував Б. Грінченко у 1907 р. [5, с. 23].

За допомогою української народної казки діти краще пізнають та вивчають рідну мову, яка, у 1934 р. в м. Парижі була визнана третьою у світі за милозвучність серед двох тисяч мов світу [8, с. 7].

Зрозуміло, що досить вагомим механізмом впливу на дитину, її світосприйняття та поведінку є й літературна казка, здатна доторкнутися до серця не тільки маленького, але й дорослого читача.

Літературна (авторська) казка навчає дітей істинам життя народу, розуміння яких приходить поступово, тому улюблені казки можна перечитувати безліч разів, не втрачаючи до них інтересу.

Найкращі взірці літературної казки були написані справжніми світовими майстрами слова (А. Ліндгрєн, Г. Андерсен, Л. Керол та ін.), які уміло поєднали дитяче й доросле світобачення, звичаї, традиції, історію.

Не можна обійти увагою українських казкарів, які зуміли ввести у кожен свій твір усе духовне багатство, прагнення до життя і дій українського народу.

Серед українських казкарів, які увійшли в літературу для дітей дошкільного віку, є плеяда майстрів слова: Г. Квітка-Основ'яненко (казка «Мудра Дівчина»), І. Франко («Лис Микита», «Киця», «Лисова пригода», збірка «Коли ще звірі говорили» та ін.), М. Коцюбинський («Про двох цапків», «Дві кізоньки», «Десять робятників», «Івасик і Тарасик» та ін.), Леся Українка («Казка про Оха-чудотвора», «Казочка про край царя Гороха») та ін., твори яких не втрачають виховного впливу і в наш час.

Сучасні письменники-казкарі (Н. Гербіш, Е. Заржицька, Н. Карпа, С. Лірник, К. Москалець, М. Фірта та ін.) добре знають теперішній попит маленьких читачів (слухачів), специфіку сприйняття казки, вигадують фантастично-розважальні сюжети, які несуть позитивну інформаційну наповнюваність. Літературна казка ХХІ ст. не дотримується зв'язку з фольклором, проте у ній увиразнюється індивідуально-уявний художній світ, посилюється увага до національних і релігійних питань, змінюється часово-просторова система твору [1, с. 279].

Зрозуміло, що дітей зацікавлюють їхні сюжети та герої, проте слід пам'ятками, як батькам, так і педагогам, і наголошувати на тому, що це казка, в реальності трансформуються лише деякі елементи, для запобігання досить частого «перенесення» в сюжет казки дитини і, досить часто, не можуть «вивільнитися» з нього. Такі наслідки спонукають різноманітні комп'ютерні та інтерактивні технології.

Дитячі казки створюють в уяві дитини прості образи персонажів, які є для дитини цікавими. При цьому вся необхідна та корисна інформація засвоюється малюком автоматично та непомітно. Також слід зазначити, що під впливом казок дитина набуває невідомих їй до цього часу навичок психічної активності, одним з яких є вміння подумки діяти при уявних ситуаціях, що є основою всіх видів творчої діяльності. Незважаючи на те, що в казках дітям розповідаються вже готові фантастичні історії, проте для них завжди залишається широкий простір для власної уяви.

Слухання та драматизація казок дає змогу дітям оволодівати соціальними функціями, стосунками та мовою як головним засобом спілкування. Казку можна назвати моделюванням соціальних відносин. Слід зазначити, що під час драматизації казки розвивається інтелектуальна сфера дитини [8, с. 21].

За допомогою казки дитині найлегше пояснити основні принципи моральності поведінки. Тобто, дитина за допомогою казки починає розрізняти добро і зло. Герої казок є або поганими, або хорошими. Цей аспект казок є особливо важливим при визначенні та формуванні симпатій кожної дитини, адже вона повинна навчитись самостійно відрізняти добро від зла. Діти завжди ототожнюють себе з позитивними персонажами, тому казки прищеплюють дітям позитивні риси характеру. Моральні поняття, які є елементами образів казкових героїв, надійно закріплюються в характері дитини, відіграючи важливу роль в реальному житті та спілкуванні з оточуючими людьми. Дитина розуміє, що негативні персонажі в казках завжди караються, тому єдиним способом уникнути покарання є відповідна поведінка. Добро постає в казках не у вигляді якихось правил або законів, а сформоване в образах сильних і хоробрих принців, лицарів, богатирів, або доброї феї, яка готова в будь-який момент прийти на допомогу.

Слід зазначити, що для повноцінного психологічного розвитку дитини дошкільного віку максимальне значення має не інтелектуальна, а

сама емоційна сфера, яка формує в дитини правильні почуття. Тому з метою формування позитивних емоцій, які спонукають до активності, існують казки з музичним оформленням (К. Єгорушкіна «Музична подорож Золотого Каштанчика», «Країна сніговія», «Будиночок з води», «Птахи та янголи» та ін.), які є дієвим сучасним профілактико-терапевтичним засобом казкотерапії [1, с. 281].

Дитяча казка – це один з основних засобів для розвитку здорових та правильних емоцій дитини. Казки використовувались відомими педагогами у всі часи, тому для повноцінного та нормального розвитку здорової дитини не потрібно вимагати від неї надмірних знань, які націлені на інтелектуальне випередження свого віку.

Окрім народних та літературних казок заслуговує на увагу, на наш погляд, найважливіша для дітей раннього та дошкільного віку «мамина казка» – чарівна розповідь, яка випромінює накопичену життєдайно-реалістичну мудрість, яку мати хоче передати своїй дитині в лагідній фантастично-гумористичній формі. Так як будь-яка дитина негативно сприймає пряме повчання, настанови дорослих, тому розповідаючи «мамину казку», батьки мають змогу давати дітям добрі поради, зрозумілою для них мовою. За допомогою казки найбільш природнім способом формуються такі важливі для дитячого розвитку якості як: відповідальність, співпереживання, доброзичливість, співучасть, оптимізм, миролюбство. Слухаючи «мамину казку» дитина пізнає навколишній світ, дізнається, про добро та зло, про необхідність нести відповідальність за свої вчинки. Тільки мама може знати, що саме подобається її дитині, чим вона цікавиться, а також за допомогою своєї казки мама може виховати в дитині те, що вважає за необхідне. Тому багато мам вигадують казки спеціально для своєї дитини, щоб поділитися з нею своєю любов'ю, проявити увагу до її інтересів, а також у формі казки поділитися з дитиною неоціненними правилами щасливого життя.

Також казка допомагає дитині поповнювати активний та пасивний словник, розвиває мовлення. Спочатку дитина лише слухає «мамину казку», а потім вже може бути активним розповідачем та, більше того, співавтором, тому що на усі сюжети «маминих казок» надихають самі діти, досить цікавим є, коли сама дитина вигадує своє власне закінчення.

Казки у зрозумілій для дитини формі показують шлях до вирішення різноманітних життєвих ситуацій. Адже у кожній казці є певна проблема, яку треба вирішити під час оповідання. Дитина ототожнює себе з героями казки, роздумує, щоб вона у цьому випадку зробила.

Проте, останнім часом діти все менше читають книжки, рідше спілкуються один з одним та граються на вулиці. В той же час і самі батьки все менше часу проводять із дітьми, рідше читають та розглядають звичайні паперові книжки. Повсякденне використання сучасних електронних носіїв в нашому житті – це вже звичне явище і, тому батькам та педагогам слід уміло переключати увагу та інтерес дитини з гаджетів на літературні джерела та намагатися використовувати новітні технології тільки на користь.

Проте, жодні електронні носії не замінять традиційної паперової книги, через яку доносяться до сприйняття дитини основні моральні та духовні надбання. Тому це досить легко зробити за допомогою казки, яка є своєрідним культурним містком між поколіннями. А вибір яким саме способом створити для дитини світ казки робити спільно з дітьми, уміло націлюючи їх.

Висновки. Поетико-прозаїчна природа казки відкриває широкі можливості для педагогів-практиків та батьків, які під час співпраці з дітьми можуть оперувати їхніми здібностями активних слухачів, враховуючи соціально-педагогічний ефект казки. Через казку відбувається вміле залучення нових поколінь до досвіду свого народу. Сучасним батькам дуже корисно цікавитися інтересами та смаками своїх дітей, які

проявляються і в виборі казок, через які можна відслідкувати таїну дитячої душі.

Перспективи подальших розвідок. Подальшого вивчення потребують такі аспекти даної проблеми, як сучасна літературна казка для дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Качан Т. Українська література для дітей та юнацтва : підручник / Т. Качан. – К. : ВЦ «Академія», 2016. – 352 с.
2. Кіліченко Л.М., Лещенко П.Я., Проценко І.М. Українська дитяча література / Л.М. Кіліченко, П.Я. Лещенко, І.М. Проценко. – К. : «Вища школа», 1979. – 335 с.
3. Кучинський М. Моральне виховання молодших школярів у процесі оцінювання казок на уроках читання / М. Кучинський [електронний ресурс] : режим доступу : [http : // ualogos.kiev.u](http://ualogos.kiev.u).
4. Машовець М.А. Дитяча книжка в процесі виховання сучасної дитини дошкільного віку / М.А. Машовець [електронний ресурс] : режим доступу : [http : // ualogos.kiev.u](http://ualogos.kiev.u).
5. Монке О.С. Українська література для дітей дошкільного віку : навч. посібник / О.С. Монке. – Одеса : Видавець М.П.Черкасов, 2010. – 349 с.
6. Русова С.Ф. Дошкільне виховання / С.Ф. Русова. – Катеринослав, 1998. – 198 с.
7. Савченко С.В. Русская народная сказка. История собирания и изучения / С.В.Савченко. – К. 1914.
8. Садовенко С.М. Виховання народною казкою : методичний посібник / С.М. Качан. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
9. Сивачук Н. Український дитячий фольклор / Підручник для студентів ВНЗ / Н. Сивачук. – К. : Деміур, 2003. – 288 с.

SPY`SOK VY`KORY`STANY`X DZHEREL

1. Kachan T. Ukrayins`ka literatura dlya ditej ta yunacztva : pidruchny`k / T. Kachan. – K. : VCz «Akademiya», 2016. – 352 s.
2. Kilichenko L.M., Leshhenko P.Ya., Procenko I.M. Urayins`ka dy`tyacha literatura / L.M. Kilichenko, P.Ya. Leshhenko, I.M. Procenko. – K. : «Vy`shha shkola», 1979. – 335 s.
3. Kuchy`ns`ky`j M. Moral`ne vy`xovannya molodshy`x shkolyariv u procesi ocinyuvannya kazok na urokax chy`tannya / M. Kuchy`ns`ky`j [elektronny`j resurs] : rezhy`m dostupu : [http : // ualogos.kiev.u](http://ualogos.kiev.u).
4. Mashovecz` M.A. Dy`tyacha kny`zhka v procesi vy`xovannya suchasnoyi dy`ty`ny` doshkil`nogo viku / M.A. Mashovecz` [elektronny`j resurs] : rezhy`m dostupu : [http : // ualogos.kiev.u](http://ualogos.kiev.u).
5. Monke O.S. Ukrayins`ka literatura dlya ditej doshkil`nogo viku : navch. posibny`k / O.S. Monke. – Odesa : Vy`davec` M.P.Cherkasov, 2010. – 349 s.
6. Rusova S.F. Doshkil`ne vy`xovannya / S.F. Rusova. – Katery`noslav, 1998. – 198 s.
7. Savchenko S.V. Russkaya narodnaya skazka. Y`story`ya soby`rany`ya y`y`zucheny`ya / S.V.Savchenko. – K. 1914.
8. Sadovenko S.M. Vy`xovannya narodnoyu kazkoyu : metody`chny`j posibny`k / S.M. Kachan. – K. : Shk. svit, 2011. – 128 s.
9. Sy`vachuk N. Ukrayins`ky`j dy`tyachy`j fol`klor / Pidruchny`k dlya studentiv VNZ / N. Sy`vachuk. – K. : Demiur, 2003. – 288 s.